

Fra oktoberrevolutionen til det udviklede socialistiske samfund

Søren Riishøj

Året 1977 var 60-året for den russiske oktober-revolution og året, hvor Sovjetunionen fik sin 4. forfatning. Oktober-jubilæet kom til at præge det sovjetiske samfund på alle niveauer: massemedier, folkelige bevægelser og virksomheder mobiliseredes overalt til festligholdelsen af det store jubilæum. De sidste fire måneder op til oktoberjubilæet stod helt i forfatningsdiskussionens tegn.

SUKPs centralkomité maj 1977 gav startskuddet med den enstemmige vedtagelse om at sende et forfatningsudkast, udarbejdet af et forfatningsudvalg med Leonid Bresznev som formand, til diskussion i den sovjetiske befolkning. Flere gange tidligere har været fremført planer om en revision af Stalins 1936-grundlov. Krustjev formåede ikke at realisere planen, da han ved 1960ernes begyndelse proklamerede overgangen til den udviklede socialistiske fase – også kaldet »hele folkets stat« – og andre planer i Bresznev-æraen er indtil nu forblevet på skrivebordet. At det er lykkedes nu tilskrives Bresznevs styrkede stilling i SUKP – afsættelsen af Pordgorny som Sovjetunionens præsident og Bhesznevs overtagelse af denne post må betragtes som en bekræftelse af Bresznevs magtposition.

Socialistisk demokrati

Debatten om grundlovsændringen og den sovjetiske modoffensiv over for præsident Carters menneskerettighedskampagne har i de seneste måneder fremhævet de grundlæggende træk i sovjetmarxismens demokratiopfattelse. Udgangspunktet er uændret den leninistiske princip *demokratisk centralisme* og forbundet hermed princippet *om partiets ledende rolle*. Disse to grundprincipper fastslår at det altafgørende beslutningscentrum er Sovjetunionens kommunistiske parti (SUKP) og at alle beslutninger skal følge et ensartet mønster: a) alle valg til partiorganer skal ske nedfra og oppefter, b) alle beslutninger skal før deres vedtagelse fremlægges til diskussion, c) højere partiinstanser har beretningspligt overfor lavere og d) efter beslutningerne er taget skal alle efterleve beslutningerne, dvs. at mindretallet skal bøje sig for flertallet. SUKPs statutter har siden 1921 forbudt fraktionsdannelse. Efter sovjetisk opfattelse er demokrati ikke

ensbetydende med at stille spørgsmålstejn ved principperne om demokratisk centralisme og partiets ledende rolle på alle samfundsniveauer.

Sovjetisk presse har med eftertryk understreget at »helliggørelsen« af disse to principper ikke begrænser demokratiet, tværtimod. Vikrev og Gsjuins artikel i »Novoje Vremja« (nr. 39, 1977, s. 18–19) sammenfatter på god måde det sovjetiske standpunkt. Det understreges at den højt besungne »fri presse« og »fri diskussion« i kapitalistiske lande i sidste instans kun er »fri« inden for de rammer, der afstikkes af den kapitalistiske stat – og kritikken er »anarkisk« og nedbrydende i den forstand, at *målet* – at forbedre samfundet – ikke er indeholdt i kritikken, hvis udgangspunkt for pressens vedkommende kun er oplags- og profitmaksimering.

Heroverfor står at det socialistiske demokrati er *målrettet* – kritik, der nedbryder, dvs. ikke peger frem mod realiseringen af det kommunistiske ideal, er forbudt. Og kritikken er »styret« – i den forstand, at den instans, der bedst tolker det kommunistiske mål i praksis, nemlig SUKP, er den demokratiske diskussions drivkraft.

I det system indgår massemedierne som et *mobiliserings-redskab*, hvor partiets forslag diskuteres åbent og hvor diskussionen afløses af enhed efter beslutningen er taget. Men kritikken fortsætter, hvor beslutninger *ikke* efterleves i praksis. Brud på socialistisk moral – gennem sløseri, dårlig varekvalitet, flakkeri, underbetaling etc. – skal omgående indberettes.

I sidste instans er spørgsmålet om demokrati afgjort af samfundets økonomiske (materielle) struktur. Det kapitalistiske samfunds karakter af klassesamfund, splittet af antagonistiske klasse modsætninger, umuliggør en »fri« presse og »fri« demokratisk diskussion. Herover står de socialistiske stater, der har fjernet antagonistiske klasse modsætninger og omskabt deres samfund til »udviklede socialistiske stater« – og for Sovjetunionens vedkommende til et samfund, der står umiddelbart overfor gradvist, men lovmæssigt at »vokse over i« den kommunistiske »opbygningsfase«. Denne udvikling vil give det socialistiske demokrati et nyt indhold. Den nye sovjetiske grundlov betragtes ud fra disse to synsvinkler: dels understregningen af det sovjetiske samfunds karakter af et udviklet socialistisk samfund, dels – og måske vigtigst – som et manifest for kommunismen under opbygning. Inden vi vender tilbage til en nærmere bestemmelse af den udviklede socialisme vil det være hensigtsmæssigt med en bestemmelse af hovedindholdet i de historiske faser, der lå forud. Kildematerialet er udelukkende *sovjetisk* (– et valg der er gjort bevidst, da analyser ud fra østeuropæiske forudsætninger er alt for sjældne –) og hovedsagelig af nyere dato. Ud over sovjetisk dagspresse (Pravda, Izvestia, Tryd, Komsomolskaja Pravda) er af tidsskrifter benyttet det teoretiske månedsblad »Kommunist«, det økonomiske månedsskrift »Voprosy Ekonomiki«, ugeskriftet »Ekonomitjeskaja Gasierta«, ugeskriftet »Novoje Vremja«, velkendt fra Carillo-diskussionen, og af bøger en helt ny 570-siders lærebog i politisk økonomi (Po-

lititjeskaja ekonomia, 1977), der giver en grundig og historisk sammenfatning af det sovjetiske standpunkt. Herudfra kan sovjetisk historie (dvs. historien efter 1917) inddeles i følgende fire faser:

- a) *Den socialistiske revolution og etableringen af proletariats diktatur*, omtrentlige dækkende perioden 1917–36.
- b) *Den socialistiske opbygningsfase*, der indledtes med 1936-grundloven og afsluttedes omtrentlig 1961.
- c) *Den udviklede socialistiske fase* – ofte betegnet som »hele folkets stat« - proklameret i 1961.
- d) Den udviklede socialistiske fase vil gradvist »vokse over i« *kommunismens opbygningsfase*, der skal virkeliggøre det virkelige kommunistiske samfund. Det fremhæves at de udviklede socialistiske lande i dag rummer træk, der klart peger frem mod den kommunistiske opbygningsfase.

1. fase: *Den socialistiske revolution og etableringen af proletariats diktatur*

Efter sovjetmarxismen bevæger historien sig efter ganske bestemte lovmæssigheder, formuleret i Marx-Engels dialektiske materialisme og videreført af Sovjetunionens grundlægger V. I. Lenin. Historiens drivkraft er det dialektiske forhold mellem et lands produktivkræfter, produktionskræfter og ideologiske overbygning – et forhold, der lovmæssigt vil fremkalde revolutionære samfundsforandringer. Efter sovjetmarxismen antog czar-tidens Rusland op til 1917 træk, der gjorde oktober-revolutionen til en historisk nødvendighed. Men – fremhæves det – materialismen og dialektikken virker også *efter* den socialistiske magtovertagelse. Det gjaldt i udpræget grad perioden umiddelbart efter oktober, hvor kampen mod indre og ydre fjender nødvendiggjorde etableringen af det økonomisk-politiske system, kaldet »krigskommunisme«. Krigskommunismen (frem til 1921) var nødvendiggjort af den udenlandske intervention og den åbenlyse borgerkrig. Kampen gjaldt selve revolutionens *overlevelse*. Terror, tvangsudskrivning af arbejdskraft og rationering (værdilovens uanvendelighed under ekstreme forhold) var en nødvendighed.

I 1921 afklaredes overlevelseshet problemet med den røde hær endelige sejr over oktober-revolutionens modstandere. Det sovjetiske samfund havde ikke mere brug for krigskommunismens ekstraordinære indgreb, i stedet proklameredes NEP – den nye økonomiske politik. Som krigskommunismen forsvares NEP ubetinget i sovjetisk faglitteratur. Statskapitalismen, den private sektor, udenlandske koncessioner, privatdrift i landbruget, rationel økonomisk kalkulation fungerede – modsat statskapitalismen under czar-tidens sidste år – inden for rammerne af proletariats diktatur. Udenrigshandelen og nøgleindustriene forblev statsejede og gennem det statslige bank- og kreditsystem sikredes en overordnet planlægning i proletariats interesse¹). Men trods store øko-

1. Om forsvaret for NEP kan bl. a. henvises til lærebogen »Politisk økonomi«, bd. 2, Polisdat 1976, side 37 ff.

nomiske fremskridt prægedes 1920ernes Sovjetunionen alligevel af antagonistiske modsætninger. Produktivkræfternes lave udviklingsgrad og tilstedeværelsen af en relativ stor privat sektor – navnlig i landbruget – skabte en klassekamp, åbenlyst økonomisk betinget. I privatsektoren virkede uforandret småborgerlige kræfter (kulakkerne fremhæves som det klareste eksempel), hvis endelige mål var at undergrave socialismen og genetablere den kapitalistiske samfundsstruktur. Kampen for skabelsen af det socialistiske grundlag: socialistisk planøkonomi på alle niveauer, fuldstændig samfundseje af produktionsmidlerne, herunder i landbruget, berettigede undertrykkelsen af bl. a. kulakkerne²). Det erkendes, at Stalins forholdsregler overfor socialismens fjender rummede væsentlige fejl, men den voldelige undertrykkelse af klassefjenden anses i sovjetisk historieskrivning for berettiget.

Proletariatets diktatur er kort sagt perioden, hvor antagonistiske klassemod-sætninger fortsat eksisterer og hvor terroristisk undertrykkelse af klassefjenden anses for forsvarlig. I det ideologiske tidsskrift »Kommunist«³) fremhæver SUKPs »chefideolog« M. Suslov med henvisning til Lenin at »proletariatets diktatur er et særligt form for classesamarbejde mellem proletariatet, arbejderklassens avantgarde, samt utallige ikke-proletariske samfundslag, herunder det lavere bourgeoisie, håndværkere, bønder, intelligentsia etc. Disse grupper udgør samfundets store flertal, et forbund mod kapitalen, en alliance med det formål at styrte kapitalen, undertrykke al modstand fra bourgeoisiet og alle forsøg på at genetablere kapitalismen. Alliancens overordnede mål er skabelsen af og styrkelsen af socialismen«. I sovjetisk samfundsvidenskab forsvares eksistensberettigelsen af proletariatets diktatur. Det gøres klart, at uden voldelig undertrykkelse af socialismens modstandere i ti-året efter oktober-revolutionen havde sovjet-styret lidt Pariserkommunens skæbne.

2. fase: *Den socialistiske opbygningsfase*

Proletariatets diktatur rummede en uafbrudt styrkelse af det socialistiske grundlag. Der peges på den demokratiske centralismes stadig større virkefelt, nationaliseringer, lanceringen af den første femårs-plan i 1928 samt kollektiviseringen af landbruget. Ved året for Sovjetunionens tredje grundlov – 1936 – var var hovedopgaven løst: socialistiske ejendomsformer var altdominerende og socialismens modstandere var endeligt besejret. Herefter kunne sovjetsamfundet under partiet absolutte lederskab tage fat på næste hovedopgave: *opbygningen af socialismen*.

Sovjetunionens inddragelse i 2. verdenskrig og efterkrigstidens stadig skarpere modsætningsforhold mellem 2. verdenskrigs sejrherre (den kolde krig) var alvorlige hindringer for opbygningen af det socialistiske samfundssystem.

2. Om holdningen til kulakkerne kan bl. a. henvises til Pravda 24. 9. 1977, side 2.

3. Kommunist nr. 14, 1977, side 13 ff.

På ny aktualiseredes overlevelseshet og uforholdsmæssig mange resourcer måtte bindes til forsvaret. Og krigens menneskelige og økonomiske tab var umådelige.

Alligevel – fremhæves det – kendetegnedes den socialistiske opbygningsfase af en – omend ujævn – vækst i landets produktivkræfter – skabt gennem videnskabelige fremskridt, uddannelsesmæssige og sociale reformer, og styrket gennem skabelsen af socialistiske samfundssystemer i Østeuropa. Sovjetsamfundet prægedes stadig af modsætninger, men modsat under proletariats diktatur var modsætningerne under opbygningsfasen af *ikke-antagonistisk* karakter. På grund af produktivkræfternes fortsat relativt lave niveau var sovjet-samfundet præget af modsætningsforhold mellem by og land, åndeligt og fysisk arbejde, mellem højere og laverelønnede og mellem nationaliteterne – men skabelsen af det socialistiske grundlag gennem først og fremmest samfundets fuldstændige overtagelse af produktionsmidlerne betød, at problemerne kunne løses *uden* revolutionære samfundsforandringer, med andre ord *inden for* det eksisterende socialistiske systems rammer. Man kunne herefter koncentrere sig om reformer, der skabte et funktionsdygtigt socialistisk system. Efter sovjetisk opfattelse var 1936-forfatningen en afspejling af denne nye tilstand – et »manifest for socialismen under opbygning«.

3. fase: *Den udviklede socialistiske fase*

I løbet af 1950'erne havde Sovjetunionen ændret så meget karakter, at man ved 1960'ernes begyndelse kunne proklamere overgangen til den udviklede socialistiske fase – også betegnet »hele folkets stat«. Som tidligere omtalt arbejdede Khrustjev med planer om en forfatningsrevision, men modstanden mod forfatningsændringer var for stor. Først i 1977 nåede man – ikke uden sværds slag – frem til en ny forfatning, der har en dobbelt opgave: dels at understrege de fremskridt, der er opnået siden forfatningsændringen i 1936, dels pege frem mod kommunismens opbygningsfase. Det er opfattelsen at Sovjetunionen i de kommende tiår gradvist men lovmæssigt vil »vokse over i« kommunismen. Også andre udviklede socialistiske samfund (DDR, Tjekoslovakiet og Ungarn) har nået den udviklede socialisme. Det følgende skal give en oversigt over de vigtigste forandringer, som er indtruffet siden 1936 og som efter sovjetisk opfattelse nødvendiggør en forfatningsrevision.

Det socialistiske fundament

For det første fremhæves, at den udviklede socialisme hviler på sit *eget* fundament. Den sovjetiske generation, der i dag skaber samfundsrigdommen, har gennemgået en *socialistisk opdragelse* (»socialisering«) gennem pionerorganisationer, grundskolen, Komsomol samt uddannelse af praktisk eller boglig karakter.

ter. Heroverfor står, at mellemkrigstidens generation gennemgik socialiseringsprocessen i czartiden.

Hermed har den udviklede socialisme opnået uomtvistelige fortrin. »Opdragelsen på socialistisk« har skabt en helt ny mennesketype – det socialistiske menneske – indpodet alle socialistiske idealer: kollektiv og humanistisk tænkemåde, flid, sparsommelighed, hengivenhed overfor det socialistiske fædreland og foragt over for brud på den socialistiske moral.

Hertil kommer, at arbejderen tilegner sig helt nye kvalifikationer. I hastigt stigende tempo forsvinder fysisk nedslidende, specialiserede og monotome arbejdsopgaver – i stedet skal arbejderen kunne bestride arbejdsopgaver, der tidligere løstes af økonomiske og tekniske eksperter. Arbejderen skal nu være aktiv deltager ved beslutninger af stor betydning for virksomheden såsom planudarbejdelse, indførelse af ny teknik, produktion af nye varer, afskedigelser etc. Af mangel på økonomiske »løftestænger« (profit-motivet og markedsmekanismen) tillægges højnelsen af arbejderens moralske faglige og uddannelsesmæssige niveau særlig stor betydning. Med skabelsen af det socialistiske menneske overvindes kort sagt arbejderens fremmedgørelsesproblem.

Den teknisk-videnskabelige revolution

Arbejderens placering i produktionsprocessen er intimt forbundet med hvad der betegnes som den teknisk-videnskabelige revolution, i marxistisk terminologi en stadig højnelse af produktivkræfternes niveau. Den teknisk-videnskabelige revolution er ensbetydende med en hastigt stigende mekanisering og rationalisering af hele produktionsprocessen og vil i den udviklede socialismes slutfase blive så fremherskende, at det sovjetiske samfund med lovmæssig nødvendighed vokser over i kommunismen. Den udviklede socialisme nødvendiggør en fortsat aflønning af arbejdskraften efter princippet »yde efter evne og nyde – dvs. aflønnes – efter arbejdsindsats«, men med overgangen til kommunismen vil de tekniske landvindinger og deraf følgende materielle overflod være så fremherskende at alle vil »yde efter evne og nyde efter behov« – for at citere Marx. Interessant i denne forbindelse er, at spørgsmålet om aflønning var stærkt inddraget i diskussionen omkring grundlovsudkastet fra maj 1977⁴). Adskillige havde stillet forslag om, at princippet om ensartet aflønning burde indføres straks – men Bresznev tog ved forelæggelsen af den endelige grundlov (der som bekendt fik et noget andet indhold end udkastet) stærkt afstand fra at ændre ved princippet om aflønning efter arbejdsindsats, hvilket i praksis er et forsvar for opretholdelsen af betydelige lønforskelle under socialismen. Ganske på samme måde tages afstand fra forslag om tydeligere at fremhæve tesen om »sta-

4. Bresznevs forelæggelsestale er i sin helhed refereret i »Novoje Vremja«, nr. 41, 1977 – og i Pravda naturligvis.

tens bortdøen«, formuleret af Lenin i bogen »Staten og Revolutionen«; den demokratiske centralisme og partiets absolutte lederstilling vil i den udviklede socialisme og kommunismens opbygningsfase uforandret være det fundamentale udgangspunkt. Indirekte anerkendes hermed produktivkræfternes endnu utilstrækkelige udviklingsgrad og at realiseringen af kommunismen – som efter sovjetmarxismen uundgåeligt med tiden vil føre til statens bortvisen og ændrede aflønningsprincipper – endnu er uden for rækkevidde.

Den økonomiske planlægning

Den teknisk-videnskabelige revolution og overgangen til den udviklede fase har nødvendiggjort økonomiske planlægningsreformer. Proletariatets diktatur og opbygningsfasen kendetegnedes ved, at primært den tunge industri og generelt produktionen af investeringsgoder prioriteredes højt (»prioritetssektorerne«), hvorimod navnlig landbrug, boligbyggeri, forbrugsgodeindustri og serviceerhverv prioriteredes lavt. Hertil kom at det traditionelle plansystem bar præg af et meget ubevægeligt prissystem, mængdemæssig (fysisk) planlægning og strengt centraliseret kontrol, hvad angår virksomhedernes investeringer, lønsum, varesammensætning og rentabilitet. Dette planlægningssystem, der var fremherskende frem til den »store« planlægningsreform i 1965, betegnes som »ekstensivt udvidet reproduktion«, forstået sådan, at produktionsforøgelse primært sker ved indsættelse af nye produktionskræfter, f.eks. ny arbejdskraft og flere maskiner. Det traditionelle plansystem var udpræget vækstorienteret – det klart overordnede økonomiske mål var den maksimale forøgelse af bruttoproduktionen og alle centralt fastlagte succesindikatorer (disse bestemmer bonusstørrelsen) sigtede mod størst mulig produktion.

Overgangen til den udviklede fase nødvendiggjorde omfattende reformer af det traditionelle plansystem. På trods af store råstofforekomster erkendes, at også Sovjetunionen vil støde mod grænsen for energi- og råstoffsressourcerne, dersom stigningstakten i energi- og råstofanvendelsen fortsætter – og alle befolkningsprognoser peger på, at arbejdsstyrken i 1980'erne vil stagnere og i perioder endog falde. Befolkningsproblemet aktualiseredes allerede ved 1950-ernes afslutning.

Disse kendsgerninger umuliggør et planlægningssystem der hviler på, at produktionsfaktorerne næsten er ubegrænsede. I stedet har man – begyndende med 1965-reformen – introduceret en planlægningssystem under betegnelsen »intensiv udvidet reproduktion«, hvorved forstås, at produktionsforøgelse skal opnås gennem øget produktivitet, altså gennem teknisk økonomiske landvinninger og bedre ressourceanvendelse. Overgangen til intensiv udvidet reproduktion har nødvendiggjort en ændring af det traditionelle prioritetssektorbegreb. De seneste femårsplaner og navnlig den løbende 10. femårsplan er kendetegnet ved en forholdsmæssig stærkest stigning i produktionen af landbrugsvarer, for-

brugsgoder i øvrigt, serviceydelser samt boligbyggeri. I stærke vendinger betones, at målet for virksomhedernes »succes« ikke ensidigt bør være produktionens størrelse, men varernes kvalitet og salgbarhed. I sovjetisk presse omtales den 10. femårsplan som »kvalitetens og effektivitetens« femårsplan.

I sovjetisk økonomisk faglitteratur erkendes åbent, at Sovjet-samfundet præges af store, uløste problemer. Problemet er – trods den omtalte forskydning i prioritetssektorbegrebet – størst for landbrugsproduktionen og for letindustrien (forbrugsgodeindustrien), mens det, der betegnes som sektor A⁵), nemlig den tunge industri, hvad angår kvalitet let klarer sig i konkurrencen med den kapitalistiske verden. Problemet for forbrugsgodeindustrien er primært varernes kvalitet – den mængdemæssige produktion er for de fleste varegrupper stor nok og ofte for stor, usælgelige varer er daglig kost. Problemerne synes størst i tekstil- og skotøjsbranchen, hvor – som det nævnes – »usælgelige varer hober sig op på butiksdiskene«⁶). I økonomisk faglitteratur diskuteres ivrigt, hvordan problemerne kan løses og de forslag, der synes at samle størst tilslutning drejer sig om: et mere *smidigt prissystem* og ændrede succes-indikatorer, der favoriserer produktion af kvalitetsvarer og stimulerer virksomhederne til forskning og produktudvikling, dvs. at bruttoproduktionen ikke bør være det enerådende succeskriterium – b) omorganisering af forsyningstjenesten (GOSSNAB), så der sikres stabile og korrekte forsyninger med råstoffer, halvfabrikata og reservedele – c) langt strengere *straffe* for kontraktbrud; i adskillige debatindlæg fremhæves åbne urimeligheder i det nuværende kontraktssystem – d) større *koncentration* af produktionen gennem skabelsen af stadig større produktionsenheder i såvel industri som landbrug.

Ændringsforslagene går sjældent længere i retning af et markedsdirigeret system à la det jugoslaviske eller ungarske, omend flere indlæg indirekte klart er inspireret af de ungarske og jugoslaviske erfaringer.

Tiden efter proklamationen af den udviklede socialisme har været kendetegnet af reformer, der – omend halvt – har ændret det traditionelle plansystem; den omtalte »store« reform fra 1965 gav startskuddet med fremhævelsen af rentabilitets- og kvalitetskravet samt ændringer i prioritetssektorbegrebet. Af senere reformer kan nævnes *industrireformen* af 1975, der tilsigter en langt stærkere koncentration af industriproduktionen og maj-juni 1977 dekretene til forbedring af varehandelen og til stimulering af tekniske fremskridt på virksomhedsplanet.

Efter sovjetisk opfattelse har – trods problemerne – de sidste tiår været præget af en voldsom stigning i produktivkræfterne og i produktionens omfang og kvalitet. Samfundsøkonomiens »kompleksitet« er stærkt forøget gennem større varesortiment og langt større teknisk-videnskabeligt grundlag. Dette har

5. Problemerne i letindustrien er behandlet grundigt og særdeles afslørende i det økonomiske tidsskrift »Voprosy Economi«, nr. 3, 1977.

6. Se note 5.

ført til en stadig stigende gensidig afhængighed mellem samfundsøkonomiens sektorer. Men den stadig større kompleksitet gør stadige justeringer i den økonomiske planlægning nødvendig. Den økonomiske planlægning bør – fremhæves det – hvile på stadig fastere videnskabeligt grundlag – f.eks. matematiske beregningsmetoder og kybernetikken – og af samme grund være mere fleksibel og langsigtet (»rullende« planlægning og øget vægt på perspektivplaner).

Landbruget

Et smertensbarn i Sovjetunionens økonomi har stedse været landbruget. Som omtalt medførte omvurderingen af prioritetssektorbegrebet, at landbruget tildeles relativt flere ressourcer. Ifølge oplysninger i »Kommunist«⁷⁾ er af de 352 mia. rubler, der siden oktober-revolutionen er investeret i landbruget de 244 (ca. 70 pct.) investeret inden for de sidste 11 år. Hensigten er fortsat at delagtiggøre landbruget i den teknisk-videnskabelige revolution, i første række gennem en øget mekaniseringsgrad.

Og øget mekanisering nødvendiggør større koncentration og specialisering. Koncentrationen skal sikres gennem skabelsen af, hvad man betegner som »agroindustrielle komplekser«, bedrifter, der drives efter samme principper som højt effektive industribedrifter, samt gennem øget produktionsmæssigt samarbejde mellem kollektivbrugene. Her tænkes på fælles bygninger samt specialisering inden for kvægavl, korndyrkning og dyrkning af grønsager. I dag deltager ca. 11 pct. af kollektivbrugene i et sådant samarbejde og procenten er stigende.

Det overordnede mål er at tilnærme bøndernes arbejdsforhold industriarbejderen. Kollektivbruget betragtes ikke som en »ægte« socialistisk ejendomsform, snarere som et overgangsfænomen, der rummer elementer (de private lodder, det frie kolkhozmarked, konkurrence), som er socialismen fremmed. Der er gjort fremskridt i retning af at udjævne forskellen mellem by og land: der er sikret kollektivbønderne mindsteløn, sociale ordninger og lønninger, der efter de seneste justeringer ligger meget tæt på industriarbejderens. Under forfatningsdiskussionen drøftedes berettigelsen af at bevare de private lodder, men forslag om at afskaffe de private lodder straks afvistes entydigt af Bresznev i forelæggelsestalen⁸⁾. Men den langsigtede målsætning: at afskaffe kolkhoz-systemet og skabe en ensartet folkeejendom står fast.

Masseorganisationerne

Masseorganisationernes rolle – i særlig grad fagforeningernes – under den udviklede socialisme er stadig stigende. I princippet støtter sovjetmarxismen teo-

7. »Kommunist« nr. 9, 1977, side 52.

8. Se note 4.

rien om statens bortdøen – hvorefter den administrative og centralistiske styring svinder bort og erstattes af et frit samarbejde mellem mennesker og produktionsenheder. Som tidligere nævnt vil tesen om statens bortdøen under den udviklede socialisme ikke bryde den centrale styring og partiets altdominerende rolle; fagforeningerne er indtil videre underlagt partiets kontrol.

Men i dagens Sovjetunionen forvalter fagforeningerne meget store beløb. Efter oplysninger i *Iszvestia*⁹⁾ bestyrer fagforeningerne gennem de sociale sikringsordninger beløb på ikke mindre end 30 mia. rubler, hvortil kommer tusindvis af sanatorier, hvilehjem, biblioteker, sportspaladser etc. I store træk tildeles fagforeningerne tre meget vigtige opgaver: a) administrationen af de omtalte sociale ordninger, b) kontrol med at virksomhederne overholder planmålene og c) forsvar for de ansattes interesser på virksomheden, f.eks. i forbindelse med lønindplacering, arbejdssikkerhed m.v. Det siger sig selv, at med anerkendelsen af partiets ledende rolle og med strejkerettens bortfald vil fagforeningerne og masseorganisationerne i øvrigt under den udviklede fase være at betragte som, hvad der i vestlig terminologi kaldes »transmissionsbælter« for partiet. I teorien eksisterer ingen modsætningsforhold mellem virksomhedernes parti – og fagforeningsrepræsentanter.

Nationalitetsspørgsmålet

Som multinational stat har nationalitetsspørgsmålet altid været et ømtåleligt spørgsmål for sovjet-ledelsen. Den nye forfatning fremhæver uforandret enkeltrepublikernes ret til at udtræde af unionen, en ret der i praksis næppe kommer på tale. Også nationalitetsspørgsmålet indtog en væsentlig plads under forfatningsdiskussionen. Bresznev¹⁰⁾ nævnte i forelæggelsestalen at »mange« havde stillet forslag om at stryge artiklen om republikkernes udtrædelsesret.

Denne opfattelse har dog ikke fundet støtte i forfatningskommissionen. Men at spørgsmålet bestemt ikke er problemfrit understreges af Pordgornys afgang, der efter stort set alle iagttageres mening var forbundet med særstandpunkter netop i nationalitetsspørgsmålet. På Centralkomiteens maj-møde – umiddelbart efter Pordgornys afgang advarede Bresznev i stærke vendinger mod national egoisme og »provinsialisme« – og under ét må den nye grundlov betragtes som en styrkelse af unionsniveauet. Det betones, at et grundtræk ved den udviklede socialisme er en stadig økonomisk udligning mellem republikkerne – og på områder som indkomstniveau, uddannelse, forsyning med kulturelle goder og sundhedsstandard har en kraftig udligning allerede fundet sted. Men fjernelsen af økonomiske forskelle mellem landets 15 republikker er ikke realistisk uden en central styring – f.eks. kræver de kolossale investeringer i de fjernsibiriske pro-

9. *Izhvestia* 16. 7. 1977.

10. Se note 4.

vinser store kapitaloverførsler. Hertil kommer, at økonomiens stadig stigende »kompleksitet« med kraftigere specialisering og øgede investeringer i forskning og produktudvikling kræver øget samarbejde på tværs af nations-grænser.

Det internationale samarbejde

Frem for alt er marxismen i sit væsensindhold international. Og efter sovjet-marxismen vil det internationale samarbejde få stadig større betydning. Der er grund til at fremdrage tre aspekter: for det første samarbejdet inden for den verdenskommunistiske bevægelse, for det andet det regionale økonomiske samarbejde mellem socialistiske stater inden for COMECON og endelig samarbejdet med kapitalistiske samfundssystemer.

Set fra Moskva er kodeordet for samarbejdet inden for den verdenskommunistiske bevægelse *proletarisk internationalisme*. Efter denne linie bør samarbejdet baseres på såvel fælles lovmæssigheder på tværs af landegrænser som på erkendelsen af nationale særtræk. Fælles for alle er marx-leninismen samt anerkendelsen af oktober-revolutionen og de sovjetiske erfaringer som samarbejdets naturlige udgangspunkt. Hertil hører anerkendelsen af princippet om »fredelig sameksistens« med den kapitalistiske verden.

Imidlertid har det knebet med sammenholdet i den verdenskommunistiske bevægelse. Efter 2. verdenskrig har først Jugoslavien, senere Kina og »euro-kommunistiske partier« anlagt en marxisme-tolkning, der i praksis ikke stemmer overens med synspunkterne i Kreml. Den udviklede fase har været kendetegnet ved ihærdige sovjetiske forsøg på at sammenkalde til verdenskonferencer, der skulle bekræfte hovedlinierne i den sovjetiske marxismeopfattelse. Det lykkedes at sammenkalde til en verdenskonference i 1969 og i europæisk regi i Berlin 1976, men uden at de sovjetiske krav om enhed i verdensbevægelsen opfyldtes. Kina bandlyses stadig med jævne mellemrum i sovjetisk presse, mens kritikken af Carrillo – bortset fra Novoje Vremja-artiklen i juni – sker mere indirekte, ofte gennem referater af andre kommunistpartiers holdninger. Set fra Moskva er de grundlæggende principper for proletarisk internationalisme under den udviklede socialisme dog uforanderligt nødvendige.

Bedre resultater er opnået gennem samarbejdet mellem *socialistiske stater* – i regionalt regi gennem militært og navnlig økonomisk samarbejde. I særlig grad bør fremhæves samarbejdet inden for COMECON (eller i sovjetisk forkortelse »SEV«). Det fremhæves, at økonomiske fremskridt i stadig højere grad er betinget af en rationel økonomisk arbejdsdeling mellem socialistiske stater. Principperne for dette samarbejde er koncentreret i »det komplekse program« fra 1971. Her fremhæves, at fortsatte fremskridt bør ske gennem intensivering af samarbejdet på følgende områder: a) bedre koordinering af landenes femårs-planer, b) øget anvendelse af produktspecialiseringsaftaler, c) flere fælles projekter inden for såvel industri og landbrug og d) gennem skabelse af forbedrede

betalingsforhold mellem landene, bl. a. gennem lanceringen af den »transferable rubel« som en slags reservevaluta i COMECON-området.

Det kan ikke nægtes, at samarbejdet indtil nu – og navnlig i perioden efter 1961 – året for lanceringen af den udviklede socialistiske fase – har vist store resultater. Samtlige medlemslandene har – som det vil fremgå af vedlagte tabel-uddrag – oplevet en betydelig økonomisk vækst og væksten har været særlig stor for de mindre udviklede medlemslande, Rumænien og Bulgarien.

*Tabel 1. Væksttempo i produceret nationalindkomst, år 1950 lig 100
1975 i pct. af 1950-tallene*

	Rumæ- nien	Ungarn	DDR	Polen	Sovjet	Bulga- rien	Czek.
Produceret nationalindkomst	787	358	568	430	491	720	350
Landbrugsproduktion	290	184	213	189	228	290	162

Kilde: Voprosyi Economici, nr. 6, 1977.

Tabel 2. Procentvis årlig vækst i nationalindkomst og udenrigshandel

	1961-65	1966-70	1971-75
COMECON-landenes indbyrdes handel	9,1	8,2	14,4
Nationalindkomst	6,0	7,4	6,3

Kilde: Voprosyi Economici, nr. 7, 1977.

Det bemærkes også, at stigningen i medlemslandenes samhandel langt overgår stigningen i nationalindkomst. Fremskridtene til trods står COMECON over for store problemer: at sikre bedre betalingsforhold mellem medlemslandene, på dette område er opnået mindst; at sikre fortsat vækst i samhandelen, der fortsat ligger langt under handelen mellem kapitalistiske stater; og endelig at sikre at det forstærkede økonomiske samarbejde med den kapitalistiske verden ikke svækker handelen mellem medlemsstaterne.

Hermed har vi allerede berørt samarbejdet med den *kapitalistiske verden*. Det understreges, at forholdet mellem socialismen og kapitalismen uændret er antagonistisk, hvormed udtrykkeligt er taget afstand fra enhver tale om konvergens (tilnærmelse) mellem de vestlige og østeuropæiske samfundssystemer. Men den våbenteknologiske udvikling har udelukket en verdensomspændende atomkrig som egnet middel til sikring af socialismens sejr. I stedet bør kampen antage ideologiske, politiske og økonomiske former.

Et samarbejde med den kapitalistiske verden, der ikke underminerer, men tværtimod styrker socialismen, betragtes derfor som hensigtsmæssigt. Det kan dreje sig om rustningsbegrænsningsaftaler (SALT, ikke-spredning af a-våben m.m.) der uden at skade Sovjetunionens sikkerhedspolitiske stilling frigør ressourcer til velfærdsfremmende formål. På samme måde kan økonomiske og teknologiske aftaler med kapitalistiske stater øge de socialistiske staters materielle basis. Fra sovjetisk side har man lagt stor vægt på, at investeringer i Sovjetunionen tilbagebetales gennem langfristede kreditter og gennem kompensationsaftaler, hvorefter lånet tilbagebetales fra den løbende produktion (i naturalier). At dømme efter sovjetisk presse¹¹⁾ vil Sovjetunionen blankt afvise forsøg på at ændre betalingsvilkårene i retning af kortfristede lån, hvilket er forlangt fra amerikansk side. Heller ikke accepteres ifølge *officielle* udtalelser politiske betingelser i forbindelse med øst-vest handelen (jfr. kravene om ændrede vilkår for jøders udvandring fra Sovjetunionen i forbindelse med de amerikansk-sovjetiske kornaftaler). Betingelser af den art, som begrænser Sovjetunionens politiske handlefrihed og undergraver det socialistiske samfundssystem, anses for et tilbageslag til den kolde krigs inddæmnings- og tilbagerulningstaktik over for de socialistiske stater.

Fremtiden

Hermed ender vi, hvor vi begyndte. Ved skabelsen af det »socialistiske menneske«, der arbejder målbevidst frem mod virkeliggørelsen af det kommunistiske ideal eller som det udtrykkes i tidsskriftet »Kommunist«¹²⁾: »Sovjetunionens og andre socialistiske landes eksempel viser, at likvideringen af de antagonistiske klasse modsætninger fjerner ethvert undertrykkelsesmiddel og enhver fremmedgørelse af mennesket. Mennesket, der udfolder sig som en skabende, tænkende personlighed, bliver aksen, centrum for hele det socialistiske samfundssystem. Den ideologisk-politiske enhed i vort samfund, det ubrydelige interessefællesskab mellem individ og samfund, alle klasser og sociale grupper, der karakteriserer vor levemåde, finder sit klare og omfattende udtryk i det socialistiske demokrati – et demokrati af ny og højere type. Dette demokratis særlige fordel består i, at for første gang i historien tilhører magten over og styringen af alle samfundsanliggender arbejderklassen selv. Udgået af rødderne af befolkningens daglige tilværelse skaber det socialistiske demokrati betingelser for en alsidig udvikling af arbejderklassen og for skabelsen af særlig progressive former for menneskeligt fællesskab«. Og til skabelsen af det fuldt udviklede socialistiske samfund og dermed forudsætningen for overgangen til kommunismen peger Suslov på fuldbyrdelsen af følgende målsætninger for sovjetsamfundet:

11. *Economitjeskaja Gasjerta*, nr. 31, 1977.

12. »Kommunist« nr. 14, 1977, side 13 ff.

en fortsat hastig stigning i landets produktivkræfter gennem nye videnskabelig-teknologiske landvindinger,

fortsat tilnærmelse mellem de forskellige ejendomsformer i industri og landbrug og skabelsen af en ensartet folkeejendom,

fortsat velstandsstigning for hele befolkningen,

styrkelse af arbejderklassens ledende rolle og skabelsen af social ensartethed for alle befolkningsgrupper,

styrkelse af befolkningens ideologiske og kulturelle bevidsthedsniveau,

styrkelse af det socialistiske demokrati på alle samfunds niveauer,

gennem uddannelse og opdragelse at skabe i befolkningen en videnskabeligt begrundet marxistisk-leninistisk verdensopfattelse,

styrkelse af samarbejdet mellem de socialistiske lande,

styrkelse af SUKPs rolle på alle samfunds niveauer,

realiseringen af disse mål vil skabe de økonomiske, politiske og åndelige forudsætninger for realiseringen af det kommunistiske fremtidsmål.